

Maârif Salnâmelerine Göre İdlib Kazasında Müslüman Okullarında Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri (H.1316-1321/M.1898-1904)*

Education and Training Activities in Muslim Schools in Idlib District According to Education Yearbooks (A.D.1316-1321/C.E.1898-1904)

Büşra ELÇİÇEĞİ

Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, E-posta: belcicegi@gmail.com;

busra.elcicegi@marmara.edu.tr

orcid.org/0000-0002-1346-8185

Ali YILMAZ

Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, E-posta: ayilmaz@marmara.edu.tr

orcid.org/0000-0002-1810-943X

Article Info

Article Type	Research & Theoretical
Received	10.03.2020
Accepted	14.09.2020
DOI	10.17497/tuhed.701560
Corresponding Author	Büşra ELÇİÇEĞİ
Cite	Elçiçeği, B. ve Yılmaz, A. (2020). Maârif salnâmelerine göre İdlib kazasında müslüman okullarında eğitim ve öğretim faaliyetleri (H.1316-1321/M.1898-1904). <i>Turkish History Education Journal</i> , 9(2), s. 407-424. DOI: 10.17497/tuhed.701560

* Bu çalışma, 26-28 Ekim 2019 tarihinde gerçekleştirilen, II. Uluslararası Eğitim’de Yeni Arayışlar Kongresi’nde bildiri olarak sunulmuştur.

Öz: Türk eğitim sistemi kapsamında geçmişe yönelik yapılan eğitim araştırmalarında Maârif Salnâmeleri, devletin eğitim yapısını sistemli olarak göstermesi açısından önem taşımaktadır. İdlib kazasındaki eğitim kurumlarının araştırılma nedeni; dönemin üç büyük vilâyetinden biri olan Halep vilâyetine bağlı olması, bugün Suriye sınırları içerisinde yer alması ve gündemde olan bir bölge olmasıdır. Bu çalışmada Maârif Salnâmeleri'nde yer alan veriler ışığında İdlib kazasındaki Müslüman okullarında gerçekleştirilen eğitim-öğretim faaliyetleri incelenmiştir. Nitel araştırma desenine göre tasarlanan bu çalışmada tarihsel araştırma modeli kullanılmıştır. Belge incelemesi yolu ile ulaşılan veriler Osmanlıcadan günümüz Türkçesine çevrilerek ilgili olduğu konuya göre sınıflandırılmıştır. Elde edilen verilerin betimsel analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Bu kapsamda H.1316-1321/M.1898-1904 tarihli salnâmeler incelenip kazadaki rüşdiye düzeyindeki Müslüman okulları, bu okullardaki idareciler, öğretmenler, okutulan dersler, öğrenci ve hademe sayıları incelenmiştir. Bunun yanı sıra rüşdiyelerde gerçekleştirilen eğitim ile günümüz sosyal bilgiler programında yer alan disiplinler arasında karşılaştırma yapılmıştır. Ayrıca kazada bulunan Osmanlı klasik dönem eğitim kurumlarından olan medreseler hakkında bilgi verilmiştir. Bunlara ek olarak kazadaki kütüphaneler incelenerek kurucuları ve kaç adet kitaba sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, kazada 1 adet rüşdiye, 9 kütüphane, 6 medrese bulunmaktadır. Kütüphane içerisinde toplam 4.450 kitap mevcuttur. Rüşdiye okulunda yıllara göre öğrenci sayısında dalgalanma görülse de medreselerde toplam 90 öğrenci eğitim görmüştür.

Anahtar Kelimeler: İdlib, Rüşdiye, Kütüphane, Medrese, Sosyal Bilgiler

Abstract: In educational researches conducted for the past within the scope of the Turkish education system, Education yearbooks are important in terms of systematically showing the education structure of the state. The reason for the investigation of the educational institutions of Idlib district was that Idlib is associated with Aleppo, which is one of the three major provinces of the period, it is located in Syria borders today, and it is on the front burner. In this study, educational and training activities carried out in Muslim schools in Idlib district were discussed in the light of the data in Education Yearbooks. In this study designed according to the qualitative research pattern, a historical research model was used. The data obtained by document analysis were translated from Ottoman Turkish to today's Turkish and classified according to the subject. The obtained descriptive analysis method was evaluated. Within this scope, yearbooks dated A.D.1316-1321 / C.E.1898-1904 were examined and the number of Muslim schools at the level of rushdiye, administrators in these schools, teachers, the lesson taught, students, and janitors in these schools were discussed. In addition, a comparison was made between the education held in rushdiye and the disciplines in today's social studies program. Also, information was given about madrasas, which were located in the district and one of the educational institutions of the Ottoman classical period. In addition, libraries in the district were examined and their founders and how many books they had were determined. In this direction, there are 1 rushdiye, 9 libraries, and 6 madrasas in the accident. There are a total of 4450 books in the library. Although the number of students fluctuated in the rushdiye school, 90 students were educated in madrasas.

Keywords: İdlib, Rushdiye, Library, Madrasah, Social Studies

Extended Summary

Purpose

In the scope of the Turkish educational history research, the information in this study was obtained mainly from the Education Yearbooks data. In studies related to the history of education, education yearbook is the main data source for understanding the past and making comparisons between the past and the present. Education Yearbooks are important in terms of systematically showing the educational structure of the state. The reason for the investigation of educational institutions in Idlib was that it was an area on the agenda, as it was connected to the Aleppo province, one of the three major cities of the period, and was within the borders of Syria. In this study, education and training activities in Muslim schools in Idlib were examined. In this context, the educational institutions in the accident, the educators who teach in these institutions, the lessons taught, the number of students and caregivers by years, the locations of libraries in the accident, the dates of their founding, the number of books they have, the places of madrasas, the founders, the madrasa educators, the number of students. information is provided. Also, history, geography, and moral lessons were compared within the disciplines of the social studies curriculum in the past. Although it is not under the name of social studies for educating individuals who are compatible with the society and for the positive socialization of the young generations, it has been observed that there are courses that can correspond to the content of this course.

Method

The study was carried out in a qualitative research design in accordance with the historical research model. The historical research model is a method of researching an event in the past and its effect on current events. The data of this study were obtained by using the document analysis technique, which envisages the analysis of written materials about the targeted phenomenon or cases. The data obtained from the documents were translated from Ottoman Turkish to today's Turkish and classified according to the subject. In this context, the yearbooks of A.D. 1316-1321 / C.E. 1898-1904 were examined and the number of Muslim schools at the rushdiye level, the administrators, teachers, the courses taught, the number of students and caregivers were examined. The concepts and themes in the data obtained were analyzed with the descriptive analysis method. In addition, the disciplines of today's social studies lesson and the similarities and differences of the education and training activities carried out in the past centuries were discussed.

Results and Discussion

When the literature is examined, there are rare studies in the Idlib region. As an example, the Ph.D. dissertation of MiÇ (2019) in the field of Industrial Engineering, "Health facility location selection in the areas of conflict with multipurpose modeling: Syrian Idlib application" and the local administration established in the "Released areas of the Idlib region" of Laroya (2018) in the International Relations section. The effective functioning of councils". Independent research on the Idlib region is in the minority. Chabkoun (2015), "Avoiding Chaos Post-Liberation of Idlib City (avoiding the chaos after the liberation of Idlib

city)", Weiss (2015) 'Turkistan Islamic Party in Syria involved in new Idlib offensive (Turkistan in Syria Islam Party involved in new Idlib attack)", Slee (2018) 's Syria: Will the Russia / Turkey deal on Idlib hold? (Syria: Russia / Turkey Will there be a valid agreement regarding Idlib?) "And the Ciafardo's (1987)" Tell banners: the Insedimento Del Ferro di Nella Idlib region "are examples from studies. Studies on the educational structure of the region have been neglected.

Idlib is a school at the level of rushdiye and 40, 38, 53, 59, and 35 students were educated in this school between 1898-1904, respectively. A janitor met the school's servant needs. Hüsnühat lesson at the school was taught in French as a foreign language. Between 1898-1904, the administrators who served as the principal and vice-principal of the school changed. Although there are 9 libraries and 6 madrasas in the accident, there are 4450 books in the library. A total of 90 students received education in madrasahs. It is seen that the professors or library founders use titles that show their status and religious character in social life.

Conclusion

A comparative analysis of the values and skills included in the 2018 Social Studies program was carried out as the education of the disciplines included in the scope of the Social Studies course with Tanzimat was carried out at the dreams first. The students can be taught the importance of the concepts of social solidarity and responsibility by starting with madrasahs and libraries. To improve students' sensitivity to cultural heritage value and ability to perceive time-continuity-chronology, it may be useful to compare past education systems with today's education systems. Such studies can be encouraged in order to learn the quality and quantity of the education that affected the social structure of that period and in terms of preserving and preserving the documents by converting them into today's Turkish due to the destruction of the documents over time. The proliferation of research on the history of education can be beneficial in terms of enabling us to see the future healthier by shedding light on the past. As a continuation of culture, we can see what the generations before us have done in the field of education and transfer it to new generations without breaking our cultural and historical connection.

Giriş

XIX. yüzyıl sonlarına doğru (1897-1898) yapılan düzenlemeler ile Osmanlı Devleti'nin üç büyük eyaletinden biri olan Halep vilâyeti, Halep, Maraş, Urfa olmak üzere üç sancak ve onlara bağlı 23 kaza, 64 nahiye ve 4.541 köyden teşekkül etmekteydi (Bayraktar, 2004; Cevdet Paşa, 1991). Halep'in güney kesiminde yer alan İdlibü's-Suğrâ yani İdlib, Halep'e bağlı kazalardan biriydi (Çakar, 2003; Çakar, 2006). Lazkiye, İskenderun, Payas limanları ile Hatay'ın Samandağı ilçesinde bulunan Süveyde iskelesine yakın olması nedeniyle kaza, Akdeniz'e açılma imkânına sahip olarak ticarete elverişli bir konumda olmuştu (Çakar, 2006; Göyünç,

1975; Heyd, 2000; Sedillot, 2005). Kasaba niteliğinde kaza merkezi olan İdlib, Halep'in güneybatısında ve Asî nehrinin sağ tarafında 2 km doğusunda yer almaktaydı (Kılıç, 2016; Sami, 1306).

Günümüzde İdlib, Suriye'nin 14 idari bölgesinden biri olup kuzeybatısında yer alan bir şehir merkezidir. Halep'in 60 km batısında yer alan İdlib 6.100 km² bir araziye sahiptir. Türkiye sınırına yakın olan şehir El-Bab hava limanına 30 km uzaklıktadır. İdlib ili, Türkiye ve Suriye için çok önemli stratejik geçiş yoludur. Kuzey ve doğu bölgelerinde kıyı bağlantıları bulunmaktadır. Eski bir yerleşim yeri olmasından dolayı kentte bulunan Ebla antik kenti önemli bir merkezdir. İdlib'in ekonomisi tarıma dayanmaktadır. Suriye'nin önemli tarım merkezlerinden biridir. Nüfusun yaklaşık %65'i kırsal alanlarda İdlib'in önemli bir tarım ürünü olan zeytin üretimi ile uğraşmaktadır. İstatistiklere göre, yaklaşık 3 milyon verimli toprağı olması ve uygun iklimi nedeniyle İdlib zeytin ağaçları yetiştirilmesi açısından elverişlidir. 160'dan fazla zeytin ve zeytin yağı işleyen imalat merkezi bulunmaktadır. İdlib eyaleti incir yetiştiriciliği ile de ünlü olup kuru incir üretiminde Suriye'nin bir numaralı üretim merkezidir. Ayrıca pamuk, buğday, meyve (özellikle kiraz), badem, susam ve domates üretimi yapılmaktadır. İdlib aynı zamanda ayakkabı üretimi ile de tanınmaktadır. Tahin, helva, sabun ve pekmez imalatı ile uğraşan pek çok sanayi işletmesi mevcuttur (Bassem, 2012; Laroya, 2019: 25).

Astana süreci ortakları (Türkiye, Rusya, İran) diplomasi trafiğinin merkezinde olan İdlib'in kuzeybatısında Hatay; doğusunda Halep, kuzeydoğusunda Afrin; güneyinde Hama ve kuzeybatısında Lazkiye bulunmaktadır ("İdlib nerede? İdlib nüfusu ve harita üzerindeki konumu", 2018). 2011'den önce, İdlib vilayeti Suriye siyasetinin şartlarına bağlıydı. Kırsal, fakir ve muhafazakar Sünni Arap topluluğundan oluşuyordu (Lund, 2016: 1). Suriye'nin yönetimine kısaca göz atacak olursak ülkede Baas Partisi 1963'te askeri darbe ile göreve gelmiştir. Beşar Esad'ın babası olan Hafız Esad 13 Kasım 1970'te darbe ile dava arkadaşı Salah Cedit'i devirerek yönetimi ele geçirmiştir. Mart 1971'de tek aday olarak girdiği devlet başkanlığı seçiminden oyların %99,2'sini alarak başa gelen Hafız Esad ölene kadar (2000) görevini sürdürmüştür. Bu tarihten sonra yerine oğlu Beşar Esad geçmiştir. Suriye halkı %70 Sünni olmasına rağmen yönetimde Esad hükümetinin başını çektiği Şiiiler görev almıştır. Esad hükümeti yönetimi döneminde Suriye siyasi açıdan çalkantılı bir görünüm sergilemiştir ("Suriye'yi kana bulayan sürecin başlangıç noktası: Hafız Esad", 2018). İdlib Yerel İdari Konseylerin oluşumu, Suriye sivil savaşı ve bölünmüş muhalefetinin merkezi olma konumu ile "Suriye muhalefetinin kalbi" olarak nitelendirilmektedir. Rejime karşı alternatif hükümet kurmak isteyenler ve Suriye vatandaşlarını koruma konusunda İdlib önemli bir konumdadır. İdlib'i fethetmek, Suriye kalp atışlarını yönetmek ile eşdeğer görülmektedir (Heller, 2016: 1). Benzer şekilde Sherlock (2015: 1)'te Suriye iç savaşında, İdlib'in merkezi konumda olduğunu belirtmiştir.

Suriye ihtilafının ilk döneminde İdlib şehri demokrasi yanlısı protestoların kalesi olmuş ve ABD'nin Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)'nu desteklemiştir. ÖSO'nun Mayıs 2014'te Humus'tan ayrılmasının ardından İdlib, Suriye'nin birçok bölgesindeki mücadelenin lojistik kaynağı olmuştur (Ghanem, 2015: 1). 2014 yılında Washington Üniversitesi, Elliot Uluslararası İlişkiler Okulu'nun Orta Doğu Çalışmaları raporuna göre; İdlib ilinde geçici olarak yerel konseyler hızlı bir şekilde oluşturulmuştur. Alternatif bir yönetim organı olarak, bu yerel konseylerin oluşumu kabul görmüş; silahlı gruplar, yerel halk ve Suriye Ulusal Konseyi tarafından tanınmıştır.

Yaklaşık 144 yerel konsey ve 30 şehir konseyi İdlib ilinde kurulmuştur. Bu konseyler 2012 yılından beri uluslararası kuruluşlar ve yatırım projeleri tarafından mali desteğe sahiptirler (Suliman, 2016: 1).

İdlib kentinde 95 bin kişilik muhalif ve silahlı grup bölgenin kontrolünü üstlenmiş durumdadır. İdlib'te Esad rejiminin kontrolünü kaybetmesinin ve Rusya'nın Ekim 2015'te iç savaşa müdahil olmasının ardından İdlib Suriye iç savaşında en büyük şiddet dalgasının yaşandığı bölgelerden biri olmuştur. Kent, Türkiye'ye sınır komşusu olması nedeniyle iç savaş boyunca yoğun bir şekilde göç almıştır. Yerel sivil idare kayıtlarına göre kentte yaklaşık olarak 2 milyon 400 bin yerli nüfus ile birlikte göçlerle gelen 1,3 milyon insan bulunmaktadır. İdlib'ten geçen M5 otoyolunun Türkiye, Suriye ve Ürdün'ü birbirine bağlaması, Akdeniz'e açılması, Rusya'ya ait Humeymim Üssü'nün de bulunduğu Esad rejiminin "kalbi/kalesi" Lazkiye'ye komşu olması, Hama ve Halep'e sınırı olması nedeniyle günümüzde de stratejik önemini korumakla beraber iç savaşın kilit noktasıdır. Ayrıca İdlib'deki Babül hava sınır kapısı Suriye'nin en büyük insani yardım girişinin yapıldığı merkeze ev sahipliği yapması da önemini arttıran bir etkidir. Bölgede sahip olduğu coğrafi konumu nedeniyle İdlib, 4-5 Mayıs 2017'de Astana toplantısında Türkiye, Rusya ve İran tarafından çatışmaların yoğun olduğu belirlenen dört noktada Gerginliği Azaltma Bölgeleri'nden (GAB) biri olarak seçilmiştir. Bu anlaşma kapsamında Türkiye, Ekim 2017'de İdlib'de 12 ateşkes gözlem noktası oluşturmuştur. İdlib, Türkiye sınırınının 130 kilometresini paylaşması, 3 buçuk milyondan fazla Suriyeli göçmen barındıran Türkiye'nin çatışma durumunda Hatay sınırında yeni bir göç dalgasıyla karşılaşma ihtimali nedeni ile Türkiye'yi en fazla endişelendiren konular içerisinde yer almaktadır (<https://www.hurriyet.com.tr/idlib>). Alan yazına bakıldığında İdlib'in genel olarak siyasi açıdan ele alındığı eğitim tarihine yönelik çalışmaların ihmal edildiği gözlenmiştir.

Alan yazın incelendiğinde İdlib bölgesi ile ilgili ender çalışma bulunmaktadır. Buna örnek olarak Endüstri Mühendisliği alanında MiÇ (2019)'in "Çok amaçlı modelleme ile çatışma alanlarında sağlık tesisi yeri seçimi: Suriye İdlib uygulaması" adlı doktora tezi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde Laroya (2018)'nin "İdlib bölgesinin özgür bırakılmış alanlarında kurulan yerel yönetim konseylerinin etkin işleyişi" adlı yüksek lisans çalışması verilebilir. İdlib bölgesini konu olan müstakil araştırmalar azınlıktadır. Chabkoun (2015)'in, "Avoiding Chaos Post-Liberation of Idlib City (İdlib şehrinin kurtuluş sonrası kaostan kaçınmak)" adlı rapor, Weiss (2015)'in "Turkistan Islamic Party in Syria involved in new Idlib offensive (Suriye'deki Türkistan İslam Partisi yeni İdlib saldırısına katılması)", Slee (2018)'in "Syria: Will the Russia/Turkey deal on Idlib hold? (Suriye: Rusya / Türkiye İdlib ile ilgili anlaşma geçerli olacak mı?)" ve Ciafardoni (1987)'in "Tell Afis: Un Insedimento Del Ferro Nella Regione dı Idlib" adlı çalışmalar örnek verilebilir. Suriye ile ilgili olarak da ülkemizde son yıllarda gelen mülteciler ile ilgili ağırlıklı olarak yüksek lisans derecesinde pek çok çalışma yürütülmüştür. Bunlara örnek olarak Gezer (2019)'in "Suriyeli sığınmacı sekizinci sınıf öğrencilerin demokrasiye yönelik bazı temel kavramlara ilişkin algılarının incelenmesi", Bayram (2019)'in "Suriyeli ailelerin eğitim hakkı algıları: Fatih-Karagümrük örneği", Utaş (2019)'in "Suriyeli sığınmacı 7. sınıf öğrencilerinin göç konusuna ilişkin görüşlerinin incelenmesi", Şanlı (2019)'in "Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitime ve sosyal bilgiler dersine entegrasyonları hakkında sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri" adlı çalışmaları gösterilebilir. Anlaşılacağı üzere İdlib özelinde çok fazla çalışma yapılmamış olup gerçekleştirilmiş çalışmalarda ülkemizde yaşayan Suriyeli göçmenlerin eğitim,

algı ve entegrasyonlarına yöneliktir. Bolat (2006)'ın "MF.MGM-7/39-40 numaralı defterlerin transkripsiyonu ve Suriye'de faaliyet gösteren yabancı okullar" adlı tezi ise bölgedeki yabancı okulların eğitim faaliyetleri üzerine yoğunlaşmıştır. Ülkemizde İdlib'teki Müslüman okulların geçmiş ve günümüzdeki eğitimine yönelik bir çalışma bulunmamaktadır. Yayınlanmış makaleler ise çoğunlukla Suriye ve İdlib'in siyasi durumuna yöneliktir. Bölgenin eğitim yapısı ile ilgili çalışmalar ihmal edilmiştir. Bu nedenle akademik çalışmalar teşvik edilmelidir.

Eğitim tarihi çalışmaları başta olmak üzere pek çok tarihi araştırmada kullanılmaya başlayan salnâmelerin günümüz karşılığı yıllıktır. Bu kavram Osmanlı Devleti'ne Tanzimat'tan sonra girmiştir. Bu vesikalarda bölgenin tarihi, coğrafyası, idari, askeri, hukuki teşkilatları, nüfusu, ekonomisi, eğitim yapısı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Maârif Nezareti tarafından neşredilen ilk salnâme H.1316/M.1898 yılında, 1.257 sayfadan oluşmakta olup nezarete bağlı son salnâme H.1321/M.1903-04 yılında yayınlamıştır. II. Abdülhamit döneminde yayınlanmaya başlayan Maârif Salnâmeleri'nin içeriğinde, nezâretin tarihçesi, nazırları, memurları, ülkedeki medreseler, müderrisler, Müslüman, Gayrimüslim ve ecnebi okulların isimleri, öğrenci sayıları, kuruluş ve ruhsat tarihleri, kütüphaneler, kitap sayıları, kurucuları, gazete ve matbaalar hakkında önemli bilgiler mevcuttur (Akyüz, 2019; Pakalın, 1983; Palalı, 2010).

Türk eğitim tarihine yönelik yapılan bu çalışmadaki bilgiler temel olarak Maârif Salnâmeleri verilerinden elde edilmiştir. Çünkü eğitim-öğretim yıllıkları olarak geçen salnâmeler eğitim tarihi ile ilgili araştırmalarda geçmişin anlaşılması, geçmiş ile bugün arasında karşılaştırma yapılması konusunda temel ve önemli bir veri kaynağıdır. İdlib kazasındaki Müslümanlara ait eğitim kurumlarının araştırılmasının nedeni, dönemin üç büyük ilinden biri olan Halep eyaletine bağlı ve Suriye sınırları içinde olması ile birlikte gündemde olan bir bölge olması etkili olmuştur. Bu bağlamda, kazada bulunan eğitim kurumları, bu kurumlarda ders veren eğitimciler, öğretilen dersler, yıllara göre öğrenci ve hademe sayıları, kazadaki kütüphanelerin yerleri, kuruluş tarihleri, kurucuları, sahip oldukları kitap sayısı, medreselerin bulunduğu yerler, kurucuları, medrese eğitimcileri, öğrenci sayıları hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca geçmişte sosyal bilgiler öğretim programında yer alan disiplinler kapsamında tarih, coğrafya ve ahlak dersleri karşılaştırılmıştır. Her ne kadar topluma uyumlu bireyleri yetiştirmek ve genç nesillerin olumlu sosyalleşmesi için sosyal bilgiler adı altında olmasa da bu dersin içeriğine karşılık gelebilecek dersler olduğu gözlenmiştir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

H.1316-1321/M.1898-1908 yılları arasında yayınlanan Maârif salnamelerindeki veriler ışığında İdlib'te bulunan Müslüman eğitim-öğretim kurumları ile ilgili bölümlerin taranması ve ulaşılan verilerin değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda mevcut çalışmada nitel araştırma desenlerinden tarihsel araştırma modeli kullanılmıştır. Tarihsel araştırma modelinde önceki dönemlerdeki bir olayın araştırılması ve şimdiki olaylara etkisi incelenmektedir. Tarihsel araştırma yönteminde olanları raporlamak için uygun kişiler yaşamıyorsa araştırmacı birincil ve ikincil kaynaklara, kültürel ve fiziksel eserlere

başvurmaktadır. Tarihsel araştırmalarda izlenecek yaklaşım tarihsel olarak incelenen olgunun niteliğine bağlıdır. Çok eski tarihlerde yaşanan olaylara ilişkin bir araştırma yapılıyorsa veri toplama yöntemi de daha çok belge inceleme şeklinde olacaktır. Ancak işlenen konu yakın tarihli olursa görüşme de yapılabilir. Bu araştırmanı konusu gereği görüşme yapmak mümkün olmayıp veri toplama şekli olarak belge incelemesi tercih edilmiştir (Şimşek, 2016; Merriam, 2009).

Bu araştırma arşiv belgeleri ve ilgili literatür üzerinden yürütülmesi gerekçesi ile etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Veri Toplama Yöntemi ve Veri Analizi

Veriler nitel araştırma veri toplama araçlarından belge incelemesi tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Belge incelemesi istenen konu hakkında bilgi içeren yazılı görsel ya da sözel materyallerin çözümlenmesine dayanmaktadır. Bu yöntem gözlem ve görüşmenin mümkün olmadığı durumlarda tek başına kullanıldığı gibi, gözlem ve görüşmeyi destekleyici olarak da kullanılmaktadır (Şimşek, 2016; Turan, 2015). Belge incelemesi tekniği hedeflenen olgu ya da olgular hakkında yazılı materyallerin analizinin yapılmasını öngören bir tekniktir (Şimşek ve Yıldırım, 2016). Çalışmada Halep Vilâyeti'ne bağlı İdlîb kazasında 1898-1908 yılları arasında faaliyet gösteren Müslümanlara ait eğitim-öğretim kurumlarının genel yapısının incelenmesi amacı doğrultusunda II. Abdülhamit döneminde yayınlanmaya başlayan Maârif Salnâmelerindeki bilgilerden yararlanılmıştır. Bu amaçla H.1316-1321/M.18981903 tarihli Salnâmeler İSAM'dan elde edilerek Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine tercüme edilmiş ve ilgili literatür çerçevesinde analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada doğrudan eğitim-öğretim faaliyetleri ele alındığı için Vilâyet ve devlet salnamelerinden yararlanılmamıştır. Çalışma 1898-1904 tarihli Maârif Salnâmeleri ve kaynakçada adı geçen kitap, ansiklopedi, makale, tez vb. akademik yayınlar ile sınırlandırılmıştır.

Ulaşılan verilerdeki kavram ve temalar betimsel analizi yöntemi ile analiz edilmiştir (Büyüköztürk, 2012). Betimsel analiz, gözlem, görüşme, doküman gibi veri toplama araçlarında yer alan konu ve temaların analizini içerir. İncelenmek istenen konuya ilişkin veri kaynaklarından doğrudan alıntılar yapılarak analiz edilmesine olanak verir. Birincil analiz olarak da ele alınan bu yöntem bir konunun doğrudan resmedilmesi ya da açıklanmasını sağlar (Ekiz, 2013).

Bulgular

Rüşdiye Okulları (Ortaöğretim)

Rüştiyeler, sıbyan (iptidai) okullarından mezun olan öğrencilerin devam ettiği ikinci kademedeki eğitim-öğretim faaliyetlerini üstlenen orta dereceli okullardır. Sultan II. Mahmud döneminde açılan Mekteb-i Maârif-i Adliye ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye (1839) okulları sivil alandaki ilk modern eğitim kurumları olmakla birlikte bu iki okul daha sonra açılacak olan rüşdiye mekteplerinin ilk örnekleridir. 1847 yılında ilk rüşdiye mektebi olan Davut Paşa açılmıştır. Bu kurumların idaresi ile ilgilenmesi için Mekâtib-i Rüşdiye Nezareti (1847)

oluşturulmuştur. 1858 yılında kız öğrencilere ortaöğretim düzeyinde Sultanahmet'te Cevrî Kalfa İnâs Rüşdiyesi açılmıştır (Demirel, 2002: 44; Ergin, 1994: 442; Gündüz, 2020: 87; Pakalın, 1983: 65-68; Öztürk, 2008: 300-303). 1867 yılından itibaren devlete ait rüşdiye okullarına halk arasında eşitlik olduğunu göstermek amacıyla Gayrimüslim öğrencilerin alınması da prensip olarak kararlaştırılmıştır (Kodaman, 1980: 150-151). Maârif-i Umumiye Nizamnamesi (1869) yürürlüğe girdiği dönemde vilâyetlerde 87 rüşdiye bulunmaktadır. Bu nizamname doğrultusunda: nüfusu 500 haneden çok olan kasabalar da bir rüştiye açılacağı, öğrenci sayısına göre öğretmen, hademe atanacağı, öğretim süresinin 4 yıl olacağı, tüm rüşdiyelerin 1-23 Ağustos arasında tatil olacağı, bu okulları bitirenlerin sınavla idadilere gidebileceği gibi kararlar yer almıştır. 1846 yılına kadar rüşdiyelerin programı Kur'ân, akaid, Arapça, Yazı derslerinde oluşmakta iken 1848 yılında Maârif Nazırı Kemal Efendi hendese, Farsça, coğrafya derslerini eklemiştir (Akyüz, 2019; Cevad, 1338: 43-44; Maârif-i Umumiye Nizamnamesi, madde.18-26).

Nizamnamede rüşdiyelerin ders programları şu şekilde belirtilmiştir: mebadi-i ulûm-i diniye, lisan-ı Osmanî kavaidi, imlâ ve inşa, tertib-i cedid üzere kavaid-i Arabiye ve Farsiye, tersim-i hudut, ilm-i hesap, defter tutmak usulü, mebadi-i hendese, tarih-i umumi ve tarih-i Osmanî, coğrafya, jimnastik, rüşdiyenin bulunduğu yörede kullanılan ikinci dil, ticaret merkezlerinde zeki öğrencilerden isteyenlere Fransızca dersi yer alırken kız rüşdiyelerinde, müntehabat-i edebiye, tedbir-i menzil, hesap ve defter tutmak usulü, nakşa kadar olacak derecede resim, ameliyat-ı hayatiye, zorunlu olmayan musik-i dersi gibi daha çok sosyal hayat, ev idaresi ve ekonomisine yönelik dersler ile kısa Osmanlı tarih ve coğrafyası okutulmuştur (Cevad, 1338: 474; Ergin, 1994: 442; Kodaman, 1980: 114).

1870 yılından sonra hızla çoğalan rüşdiyelerin 1874-1875 yılında sayısı 400'ü bulmuş olup öğretmen kadrosu ile yeterli düzeyde olduğu bilinmektedir. H.1293/M.1876-77 ¹tarihli devlet salnâmesine göre Arap topraklarında 1.340; Anadolu'da 7.033 öğrenci olmak üzere devlet genelinde 423 rüşdiye okulunda 19.330 öğrenci bulunmaktadır (Akyüz, 2019; Kodaman, 1980). Osman Ergin (1994), H.1319/M.1903 tarihli Maârif Salnâmesi verilerine göre dönem sonunda devlet genelinde 619 rüşdiye olduğunu, bu okullarda 40.000'e yakın öğrenci olduğunu belirtmektedir. 1896 Maârif-i Umumiye Nizamnamesine göre Maârif Düzeni incelendiğinde 4 yıl olan rüşdiyelerin; İslam, Hıristiyan ve kız rüşdiyeleri olmak üzere 3 gruba tasnif olduğu görülmektedir (Tonguç, 2004; Hayta, 1995). 1879 yılında Sadrazam Said Paşa, bu okulların programına daha önce seçmeli bir ders olan ve ticaret merkezlerinde çalışmak isteyen öğrencilere okutulan Fransızca dersini eklemiştir. Program 1892'de yeniden düzenlenerek Türkçe dersinin saati arttırılmış ve ilm-i eşya dersi kaldırılmıştır. Maârif-i Umumiye nizamnamesine göre öğrenim süresi 4 yıl olarak belirlenen rüşdiyelere devam süreci 1892'de 3 yıla indirilmiştir (Kodaman, 1980). İdlîb kazasında mevcut olan rüşdiye okulu ve kadrosu Tablo 1'de gösterilmektedir.

¹ Bu bilgi devlet salnâmesi verisi olup doğrudan salnameden alınmamış olup Yahya Akyüz'ün Türk Eğitim Tarihi adlı kitabından alınarak yazara atıf yapılmıştır.

Tablo 1

İdlib Mektep Rüştîyesi'nin Yıllara göre İdari ve Öğretmen Kadrosu (S.N.M.U, 1316: 1010; 1317: 1111; 1318: 1252; 1319: 530; 1321: 459)

Memuriyet	H.1316/ M.1898-99	H.1317/ M.1899-1900	H.1318/ M.1900-01	H.1319/ M.1901-02	H.1321/ M.1903-04
Muallim-i Evvel	-	Mehmed Cemal Efendi	Mustafa Sabri Efendi	Hasan Remzi Efendi	Hasan Remzi Efendi
Muallimi Sani- (Muallim-i Evvel Vekili)	Salih Efendi	Avni Efendi	Mehmed Nuri Efendi	Mehmed Nuri Efendi	Kâmil Efendi
Rika/ Hüsnuhat	Mehmed Bereket	Mehmed Bereket	Mehmed Bereket	Mehmed Bereket	Mehmed Bereket
Muallimi	Efendi	Efendi	Efendi	Efendi	Efendi
Muallimi Salis Fransızca	-	Sabit Efendi	-	-	-
Muallimi	-	Saim Efendi	-	-	-

1898-99 yılında okulda muallim-i evvel bulunmayıp vekili olarak Salih Efendi vardır. 1899-1900 yılında muallim-i evvel Mehmet Cemal Efendi; muallim-i sani Avni Efendi; muallim-i salis Sabit Efendi'dir. Muallim-i salis vazifesinde yalnız bu yılda hoca bulunmaktadır. 1900-1901'de muallim-i evvel Mustafa Sabri Efendi, 1901-1902'de Hasan Remzi Efendi'dir. Bu yıllarda muallim-i sani Mehmed Nuri Efendi'dir. 1903-1904'te ise okulun müdürü değişmemiş olup Hasan Remzi Efendi görevine devam ederken muallim-i sani vazifesine Kâmil Efendi getirilmiştir. 5 yıllık süreçte sadece 1899-1900 yılında Fransızca mualliminin adı Saim Efendi olarak zikredilmiştir. Bu durumda diğer yıllarda ya öğretmen sıkıntısı yaşanmış ya da kâtiplerin yazmamış olma sonucu ortaya çıkmaktadır. 1898-1904 yılları arasında okulun hüsnuhat muallimi Mehmet Bereket Efendi'dir.

Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketlerinin bir ürünü olarak ilk olarak 1839 yılında ortaya çıkan rüşdiyelerin müfredatında sosyal bilgiler eğitimi içeriği ile bağlantılı olan ahlak dersi bulunmaktadır. Bu ders hem rüşdiyelerde hem de idadîlerde değer öğretimin verildiği en önemli derstir. Dersin kapsamında öğrencilere yaşama yönelik içerikler sunularak anlatılan, okutulan yazılı ve sözlü edebi ürünlerden olan hikâyeler aracılığıyla kendileri için dersler çıkarmaları sağlanmıştır. Tarih-i Osmani, coğrafya, muhtasar tarih-i Osmani dersleri aracılığıyla öğrencilerde vatan, millet duygularını pekiştirerek içinde yaşadığı ve mensubu olduğu ülkenin dünü, bugünü ve geleceği hakkında bilgi verilmiştir. Öğrencilerin zaman-süreklilik ve kronolojiyi, mekânı algılama, konum analizi, empati becerilerinin geliştirmeye katkı sağlaması bakımından sosyal bilgiler programı içeriğine uygun eğitim-öğretim gerçekleştirilmiştir. Ahlak dersi ile çocuğun kendisi, yakın çevresi, diğer canlı varlıklar hakkında bilgi edinmesinin yanı sıra en önemli sosyal bilgiler değerlerinden olan saygı kültürü yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu ders kapsamında öğrencilerin aile birliğinin önemini kavraması, kültürel mirasına karşı duyarlı olması değerleri aşılansmıştır. Garp menbalarına göre eski Türk ve seciye ahlakı eseri olsun, Philips (1984), Washburn (1909) ve daha birçok yabancı düşünür ya da yazarların görüşüne

göre Osmanlı Devleti'nin devrin tüm medeniyetlerinden ileri bir düzeyde olduğu, özellikle kadın, çocuk ve hayvanlara karşı davranışları, devletin hâkim olduğu tüm coğrafyada başka hiçbir ülkede rastlamadıkları konuşma özgürlüğü, saygı ve hoşgörü ile karşılaştıklarını beyan etmeleri bu konuda verilen eğitimin başarısını kanıtlar niteliktedir. Bu durum eğitimin sadece teorik düzeyde kalmadığını, uygulamaya ve yaşantı haline getirildiğinin göstergesidir. Sosyal bilgilerin temel amacı bireyi topluma uyumlu hale getirmek olduğuna göre Osmanlı'nın verdiği eğitim doğrudan bu amaca hizmet eden niteliği yüksek bir sosyalleştirme süreci olduğu söylenebilir. Malumat-ı nafia dersinde öğrencilere hayatlarında lazım olacak bilim ve teknikle ilgili bilgiler öğretilmiştir. Bu ders sosyal bilgiler öğrenme alanlarından bilim, teknoloji ve toplum konu alanına tekabül etmekte olup öğrencilerde değişim, yenilikçilik, araştırma becerisi ve bilimsellik ile doğal çevreye duyarlılık değerlerinin gelişmesi açısından önemlidir (Turan-Ulusoy, 2010; Öztürk, 2005). İdlib rüştiyesinin öğrenci ve hademe sayısı tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2

İdlib Mektep Rüştiyesi'nin Öğrenci ve Hademe Sayısı (S.N.M.U, 1316: 1010; 1317: 1111; 1318: 1252; 1319: 530; 1321: 459)

Yıllar	H.1316/ M.1898-99	H.1317/ M.1899-1900	H.1318/ M.1900-01	H.1319/ M.1901-02	H.1321/ M.1903-04
Öğrenci Sayısı	40	38	53	59	35
Hademe	1	1	1	1	1

İdlib kazasındaki rüşdiye okulunda 1898-1899 yılında 40; 1899-1900'de 38; 1900-1901'de 53; 1901-1902'de 59; 1903-1904 yılında 35 öğrenci eğitim görmüştür. Öğrenci sayısı istikrarlı bir şekilde artma ya da azalma yönünde bir seyir izlememiş olup kimi dönem artmış kimi dönem azalmıştır. En fazla öğrenci 1900-1901 yılında, en az öğrenci 1903-1904 yılında mevcuttur. Tüm yıllarda okulda tek bir hademe bulunmaktadır.

Tablo 3

Padişah Tarafından H.1316-1321/M.1898-1903 Sene Zarfında İnşa Ettirilen Okullar (S.N.M.U, 1316: 1120-1121; 1317: 1146-1147; 1318: 1284-1285; 1319: 550-551; 1321: 470).

Liva	Kaza	Mektebin Derecesi	Mektebin Bulunduğu Mevki	Tarihi Tesis	Miktar Masraf	Mülahazat
Halep	İdlib	Rüşdi	Merkez	H.1305/ M. 1887- 1888	-	Bina Eskidir

Halep'e bağlı İdlib kazasında merkezde H.1305/M.1887-88 tarihinde padişah tarafından rüşdi düzeyde yaptırılan bir adet okul mevcuttur. Yapım masrafı belirtilmemiş olmakla beraber binanın eski olduğuna dair açıklama vardır. Bu durum İdlib'te bulunan tek rüşdiye okulunun vakıflar, yardımseverler veya halk tarafından değil padişah tarafından inşa edildiğini göstermektedir.

Kütüphane

Kütüphaneler, genelde vakıf eserlerdir. Başta padişahlar olmak üzere özel kişiler, âlimler, tarikatlar tarafından özel araştırmalar yapılması amacıyla inşa edilen kamuya açık kuruluşlardır. Eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüten Hafız-ı kütüp adındaki kütüphane görevlilerinin ilimle ilgilenen ve eğitimle ülfeti olan liyakâtli kişilerden seçilmesine özen gösterilmiştir. İstanbul başta olmak üzere II. Abdülhamit döneminde devlet bünyesindeki kütüphaneler düzenlenerek büyük bir kısmının kataloğu bastırılmıştır (Baltacı, 2002: 456; Krenkow, 1993: 1126-1127; Şişman, 2015: 112). Osmanlı klasik dönem eğitim-öğretim kurumları arasında önemli bir yer teşkil eden kütüphanelerin İdlib kazasındaki mevcudiyeti aşağıda verilen tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 4

İdlib Kazası'nda Bulunan Kütüphaneler (S.N.M.U, 1316: 1018-1019; 1317: 1124-1125; 1318: 1280-1281; 1319: 548-549; 1321: 468).

Kütüphanenin Adı	Kütüphanenin Bulunduğu Yer	Kurucusu	Kitap Sayısı	Kuruluş Tarihi
Kayalızade	Kayalı Mahallesinde	Kayalızade	350	Kadim
Martinizade	Martini Mahallesinde	Martinizade	350	Kadim
Müfti Efendi	Fetvahanede	Ayaşzade	600	Kadim
Fenerizade	Fenerizade Mahallesinde	Yusuf Efendi	1.200	Kadim
Cevherizade	Cevheri Medresesinde	Cevherizade	300	Kadim
Şeyh Abdülfettah	Cahazade Mahallesinde	Şeyh Abdülfettah	300	Kadim
Hamidiyezade	Şerefiye Mahallesinde	Hamidanizade	350	Kadim
Şeyh Dibzade	Ariha Nahiyesinde	Şeyh Dibzade	650	Kadim
Abdulkerimzade	Ariha Nahiyesinde	Hacı Ahmed Ağa	350	Kadim

İdlib kazasında 9 adet kütüphane mevcuttur. Kayalızade, Martinizade, Fenerizade, Cevherizade kütüphaneleri kendileri ile aynı adı taşıyan mevkilerde bulunmaktadır. Müfti Efendi kütüphanesi Fetvahanede, Şeyh Abdülfettah kütüphanesi Cahazadede, Hamidiyezade kütüphanesi Şerefiye mahallesinde, Şey Dibzade ve Abdülkerimzade kütüphaneleri Arih nahiyesinde bulunmaktadır. Kayalızade, Martinizade, Cevherizade, Şeyh Abdülfettah, Hamidiyezade, Şeyh Dibzade kütüphanelerinin kurucularının kütüphane ile aynı adı taşıdığı görülürken Müfti Efendi kütüphanesinin kurucusu Ayaşzade, Fenerizade kütüphanesinin Yusuf Efendi, Abdülkerimzade kütüphanesinin kurucusu ise Hacı Ahmed Ağa'dır. Muhtemeldir ki kurucuları ile aynı adı taşıyan kütüphaneler o kişiler tarafından bizzat yaptırılmış vakıf eserler olup diğerleri vasiyetname ile kurulmuş kütüphanelerdir. Kayalızade, Martinizade, Hamidiyezade ve Abdülkerimzade kütüphanelerinde 350 kitap; Şeyh Abdülfettah ve Cevherizade kütüphanelerinde 300 kitap; Müfti Efendi kütüphanesinde 600 kitap; Fenerizade kütüphanesinde 1.200 kitap; Şeyh Dibzade kütüphanesinde ise 650 kitap bulunmaktadır. 9 kütüphane içinde 1.200 kitap ile en fazla kitap barından Fenerizade kütüphanesidir. 9 kütüphanede toplam 4.450 eser mevcuttur. Kütüphanelerin hepsinin kuruluş tarihi meçhul olup eskilere dayanmaktadır.

Medreselerde Eğitim

Medrese, Arapça «ders» kökünden gelmekte ve ders okutulan yer anlamındadır. Burada ders okutana müderris denilir. Bu kurumlarda ilköğretim üstü eğitim verilmektedir. Medreseler Türklerin yerleşik hayata geçmeleri ile ortaya çıkan planlı eğitim kurumlarıdır (Gündüz, 2020: 25-40; Güven, 2013; İpşirli, 2003: 227-233; Sami, 1998: 1313-1314). Selçuklular ve Anadolu beylikleri döneminde medreseler gerek okutulan ilimler, gerek teşkilat ve personel yapısı bakımından büyük ilerleme kaydetmiştir. Selçuklu medreseleri kendinden sonraki dönemlerde yapılan medreselere kaynaklık etmiş olup Osmanlı medreseleri Selçukluların takipçisi olmuştur (Uzunçarşılı, 2014). Osmanlılar döneminde fiziki, mimari, program ve temsil ettiği zihniyet açısından önemli ölçüde gelişen medreseler; sıbyan mektebini bitiren öğrencilerin devam ettiği orta, lise, yüksek okul ve üniversite eğitimine denk gelen ve sadece Müslüman öğrencilerin eğitim gördüğü kurumlardır (İpşirli, 2003: 227-233). Fatih ve Kanuni Dönemi'nde yaptırılan medreseler ile birlikte Osmanlı medreselerinde eğitim Sahn-ı Seman ve Süleymaniye olarak sınıflandırılmıştır (Güven, 2013; Uzunçarşılı, 2014). Medrese kadrosu Selçuklarda olduğu gibi benzer özellikler taşımakta olup bu kadro medreselerin ilmiye sınıfını oluşturmaktadır (Ergin, 1994).

Çoğunlukla tek katlı olarak inşa edilmişlerdir. Genelde bir avlu etrafında dersane, müderris ve öğrenci odaları bulunan kurumlardır. Medreselerin eğitim faaliyetlerini sürdürmesinde burada bulunan vakıf kütüphanelerinin önemi büyüktür (Sami, 1998, s.1313; İpşirli, 2003: 227-233). Halep Vilâyeti'ne bağlı İdlib kazasında mevcut olan medreseler tablo 5'te verildiği gibidir.

Tablo 5

İdlib Kazasında Mevcut olan Medreseler (S.N.M.U, 1317: 1128-1129; 1318: 1272-1273; 1319: 540-541; 1321: 463).

Medresenin Adı	Medresenin Mahallesi	Müderris	Öğrenci Sayısı	Kurucusu
İsiye	Kibleye Mahallesi	Şeyh Tahir Efendi	34	Düpdarzade Hacı İsa Ağa
Haşimiye	Garbiye Mahallesi	Şeyh Haşim Efendi	9	Martinizade Haşim Efendi
Muallimzade	Şarkiye Mahallesi	Şeyh Mehmed Efendi	16	Mualimzade Vahid Ağa
Hakimiye	Garbiye Mahallesi	Şeyh Mehmed Efendi	7	Şeyh Ahmed Efendi Hâkim
Kerimiye	Garbiye Mahallesi	Şeyh Haşim Efendi	14	Abdülkerimzade Hacı Ahmed Ağa
Şeyh Dib	Kibleye Mahallesi	Hacı Mehmed Nuri Efendi	10	Müftüzade Hacı Mehmed Nuri Efendi

İdlib kazasında İsiye, Haşimiye, Muallimzade, Hakimiye, Kerimiye ve Şeyh Dib olmak üzere 6 adet medrese bulunmaktadır. Bu medreselerin buldukları mevkiiler Kibleye, Garbiye ve Şarkiye mahallesindedir. İsiye medresesinde Şeyh Tahir; Haşimiye ve Kerimiye

medresesinde Şeyh Haşim; Muallimzade ve Hakimiye medresesinde Şeyh Mehmet; Şeyh Dib medresesinde Hacı Mehmet Nuri Efendi müderrislik vazifesinde bulunmuştur.

Müderrislerin çoğunlukla Şeyh, Efendi unvanı ile beraber Hacı ve Ağa unvanını da kullandığı görülmektedir. Hacı unvanı hacca gidenler için belirtmekle beraber ticaret ile uğraşan insanlar içinde kullanılmaktadır. Şeyh ise kişilerin sosyal statüdeki dini karakterini ifade etmek için kullanılan bir unvandır. Kalemîye ve İlmiye sınıfını temsil amacıyla Osmanlı Devleti'nde kullanılan Efendi unvanı saygı değer, nüfuzlu, itibarlı kimseleri tanımlamaktadır. Ağa'da daha çok aile büyüğü ve Efendi manalarına gelecek şekilde kullanılmıştır (Bozkurt, 2018).

En fazla öğrencisi bulunan medrese İsiye, en az öğrencisi bulunan ise Hakimiye medreseleridir. 6 medresede toplam 90 öğrenci öğrenim görmüştür. Sırasıyla medreselerin kurucuları Düpdarzade Hacı İsa Ağa, Martinizade Haşim Efendi, Muallimzade Vahid Ağa, Şeyh Ahmed Efendi Hâkim, Abdülkerimzade Hacı Ahmed Ağa ve Müftüzade Hacı Mehmed Nuri Efendi'dir.

Medreselerdeki öğrenciler kendi ihtiyaçlarını kendileri karşılama becerisini edinmeleri dolayısıyla bu kurumlar talebelerine sosyal bilgilerin temel amaçlarından yaşam becerisi kazandırması açısından önemlidir. Ayrıca Osmanlı çeşitli milletleri bir arada barındırdığı için birlik ve bütünlüğün korunması, Osmanlılık fikrinin aşılması bakımından medreseler öğrencilerine değer öğretimi misyonunu da üstlenmiştir. Medreselerdeki öğretim kutsallıkla ilişkilendirilerek şeriata bağlılık ve tasavvûf ahlakı çerçevesinde değer öğretimi bütünleştirilmiştir (Akyüz, 2019; Özsoy, 2009; Turan-Ulusoy, 2010).

Sonuç

1898-1904 tarihli Maârif Salnâmeleri'nde İdlib kazasında bulunan sıbyan mektepleri ile ilgili bir açıklamaya rastlanmamıştır. İdadilerin açılması için Maârif-i Umumiye Nizamnamesinde şart koşulan nüfusu 1.000 haneli olan bölgeler kapsamında İdlib'in kaza olarak girmemesi nedeniyle bölgede idadi düzeyinde okul bulunmamaktadır. İdadi düzeyindeki okullar Halep, Urfa ve Maraş gibi sancak merkezlerinde açılmış olduğu gözlenmiştir. İdlib kazasında rüşdiye düzeyinde bir okul olup bu okulda 1898-1904 yılları arasında sırasıyla 40, 38, 53, 59, 35 öğrenci öğrenim görmüştür. Bu okulun padişah tarafından H.1305/M. 1887-1888 yılında yaptırıldığı bilinmektedir. Bir hademe okulun hizmetli ihtiyacını karşılamıştır. Okulda hüsnühat dersi, yabancı dil olarak Fransızca eğitimi verilmiştir. 1898-1904 yılları arasında okulun muallim-i evvel, muallim-i sani, muallim-i salis görevinde bulunan idarecileri değişiklik göstermiştir.

Rüşdiyelerin müfredatında yer alan ahlak, tarih-i Osmani, coğrafya, muhtasar tarih-i Osmani derslerinin içeriğinin sosyal bilgiler programı ile uyumlu olduğu görülmektedir. Ahlak dersi değer öğretimin gerçekleştirildiği bir ders olmakla birlikte tarih ve coğrafya dersleri de öğrencilerde vatan, millet duygularının pekiştirildiği bir ders olması nedeniyle önemlidir. Sosyal bilgiler dersinin ortaya çıkışı ve gelişimi yakın geçmişe sahip olmakla birlikte bu dersin

kapsamına giren disiplinlerin ulus devletlerin ortaya çıktığı andan itibaren yurttaşlara öğretilmeye başlandığı anlaşılmaktadır.

Kazada 9 kütüphane, 6 medrese bulunmakla birlikte kütüphane içerisinde toplam 4.450 kitap mevcuttur. Fenerizade, Kayalızade, Cevherizade, Martinizade kütüphaneleri kendileri ile aynı adı taşıyan mevkilerde konumlanmıştır. Şeyh Dibzade ve Abdülkerimzade kütüphaneleri ise Ariha nahiyesinde olduğu bilgisi mevcuttur. Müfti Efendi, Fenerizade, Abdülkerimzade kütüphaneleri haricinde diğer kütüphanelerin kurucuları kütüphane adıyla özdeşleşen kişilerdir. 1.200 kitapla en fazla kitaba sahip olan kütüphane Fenerizade kütüphanesidir. Medreselerde ise toplam 90 öğrenci eğitim görmüştür. 34 öğrenciye eğitim vermekle en fazla öğrencisi olan medrese İsiye iken 7 öğrenci ile en az öğrencisi bulunan Hakimiye medresesidir. Medreseler Kibleye, Garbiye ve Şarkiye mevkilerinde bulunmaktadır. Şeyh Dibzade medresesinin kurucusu ve müderrisi Hacı Mehmed Nuri Efendi olarak kurucusu ile müderrisi aynı olan tek medresedir. Müderrislerin ve kütüphane kurucularının sosyal hayattaki statü ve dini karakterlerini gösteren Şeyh, Hacı, Efendi, Ağa gibi unvanlar kullandıkları görülmektedir.

Türk eğitim tarihimizi anlayabilmek için klasik dönem ve modern dönem Osmanlı eğitim kurumları hakkında bilgi sahibi olmamız gerekmektedir. Bu konuda özellikle Maârif Salnâmeleri kıymetli bilgiler teşkil etmektedir. Belgelerin günümüz Türkçesine çevrilerek korunup saklanması açısından ve o dönemin sosyal yapısını etkileyen eğitimin nitelik ve niceliğini öğrenmek adına bu tarz çalışmalar teşvik edilebilir.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (2019). *Türk eğitim tarihi* (M.Ö. 1000- M.S. 2018) (30.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Baltacı, C. (2002). *Osmanlı devletinde eğitim ve öğretim, Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye.
- Bayraktar, H. (2004). XIX. yüzyılda Halep eyaletinin iktisadi vaziyeti. Elâzığ Fırat Üniversitesi, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi No.8, Tarih Şubesi, No.7.
- Bayram, R. (2019). *Suriyeli ailelerin eğitim hakkı algıları: Fatih-Karagömrük örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bassem. M. (2012). Syrian forces capture rebel stronghold near Turkey. The Salt Lake Tribune: Associated Press.
- Bolat, G. (2006). *MF.MGM-7/39-40 numaralı defterlerin transkripsiyonu ve Suriye'de faaliyet gösteren yabancı okullar* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Bozkurt, N. (2018). *Kütahya (1842-1843) Müslüman nüfus ve sosyal yapı*. Ankara: MRK.
- Büyükoztürk, Ş. Çakmak, E. K. Akgün, Ö. E. Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

- Cevad, M. (1338). *Maârif-i umumiye nezaret-i tarihçe-i teşkilat ve icraatı*. İstanbul.
- Paşa, C. (1991). *Tezâkir 21-39* (III) (C. Baysun Çev.). (3.Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ciafardoni, P. (1987). Tell Afis: un Insedimento del ferro nella regione di Idlib. Egitto e Vicino Oriente, Vol. 10, No. 2, pp. 5-23. Pisa University: Press S.R.L. <https://www.jstor.org/stable/24232642>.
- Chabkoun, M. (2015). Avoiding chaos post-liberation of Idlib city. *Al Jazeera Center for Studies, El Cezire Araştırma Merkezi*, s.2-10.
- Çakar, E. (2003). *XVI. yüzyıl da Halep sancağı* (1516/1566). Elâzığ Fırat Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi.
- Çakar, E. (2006). *XVII. yüzyılda Halep eyaleti ve Türkmenleri*. Elâzığ Fırat Üniversitesi, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi, No.13, Tarih Şubesi, No.11.
- Danişmend, İ. (1982). *Eski Türk seciye ve ahlakı*. İstanbul: İstanbul Kitabevi.
- Demirel, M. (2002). Türk eğitiminin modernleşmesinde rüşdiye mektepleri, *Türkler Ansiklopedisi*, C.15. Ankara: Yeni Türkiye.
- Ekiz, D. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri (yaklaşım, yöntem ve teknikler)* (3. Baskı). Ankara: Anı.
- Ergin, O. (1994). *Türkiye Maârif Tarihi* (II. Basım) C.1-2. İstanbul: Eser.
- Göyünç, N. (1975). XVI. yüzyılda güneydoğu Anadolu'nun ekonomik durumu (Kanuni ve II. Selim devirleri). *Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler Tartışmalar*, Ankara: 8-10 Haziran 1973.
- Gündüz, M. (2020). *Kronolojik ve tematik Türk eğitim tarihi* (3 Baskı). İstanbul: İdeal Kültür.
- Güven, İ. (2013). *Türk eğitim tarihi*. Edirne: Akademi.
- Hayta, S. (1995). *1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk eğitimine katkıları* (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Heyd W. (2000). *Yakın-doğu ticaret tarihi* (E. Z. Karal Çev). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Heller, S. (2016). Keeping the lights in Idlib. The Century Foundation. <https://tcf.org/content/report/keeping-lights-rebel-idlib/>. (29.11.2016).
- İdlib nerede? İdlib nüfusu ve harita üzerindeki konumu. (2018). Erişim (28.03.2020): <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/idlib-nerede-idlib-nufusu-ve-harita-uzerindeki-konumu-40948028>.
- İpşirli, M. (2003). TDV İslam ansiklopedisi "Medrese" C. 28. İstanbul: TDV.
- Joseph, M. (2014). The development of governance in rebel-controlled Syria. The Institute for Middle East Study. George Washington University, pp:5-50.
- Kılıç, R. (2016). XIX. Yüzyılda Halep vilâyeti idaresi. *Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, C.39, 14-19.

- Kodaman, B. (1980). *Abdülhamit devri eğitim sistemi*. İstanbul: Ötüken.
- Krenkow, F. (1993). "Kütüphâne". C. 6, İstanbul: Milli Eğitim.
- Laroya, A. V. (2018). *Efficient functioning of the local administrative councils in the liberated areas in the province of İdlib* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Merriam, S.B. (2009). *Nitel araştırma: desen ve uygulama için bir rehber* (S. TURAN, 2015 Çev.). İstanbul: Nobel Akademik, No: 20779.
- Miç, P. (2019). *Çok amaçlı modelleme ile çatışma alanlarında sağlık tesisi yeri seçimi: Suriye İdlib uygulaması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- MUN (1286). *Maârif-i Umumiye Nizamnamesi*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Pakalın, M. (1983). Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü "Kütüphane". C. II. İstanbul: Milli Eğitim.
- Pakalın, M.Z. (1983). Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü "Rüşdiye". C. III. İstanbul: Milli Eğitim.
- Philips, T. (1984). The fahri family and the changing position of the Jews in Syria (1750–1860). *Middle Eastern Studies*, 20 (4), 37–52.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye H.1316 (M.1898), Sene 1316, Def'a 1, İstanbul Matbaa-i Âmire.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye H.1317 (M.1899), Sene 1317, Def'a 2, İstanbul Matbaa-i Âmire.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye H.1318 (M.1900), Sene 1318, Def'a 3, İstanbul Matbaa-i Âmire.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye H.1319 (M.1901), Sene 1319, Def'a 4, İstanbul Matbaa-i Âmire.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye H.1321 (M.1904), Sene 1321, Def'a 6, İstanbul Asır Matbaası.
- Sami, Ş. (1306). *Kâmûsu'l-âlâm*. İstanbul.
- Sami, Ş., (1998). *Kamus-u Türk-i, "Medrese"*. İstanbul: Alfa.
- Sêdillot, R. (2005). *Dünya ticaret tarihi* (E. N. Erendor Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Sherlock, R. (2015). Thousands flee Syrian city Idlib after rebel capture. *Telegraph*.<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/11502899/Thousands-flee-Syrian-city-Idlib-after-rebel-capture.html>. (18.06.2017).
- Şanlı, B. (2019). *Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitime ve sosyal bilgiler dersine entegrasyonları hakkında sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

- Şimşek, A. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi No: 2653, Açıköğretim Fakültesi No: 1619.
- Şişman, M. (2015). *Eğitim tarihi*. Eskişehir: T.C. Anadolu üniversitesi No: 3087, Açıköğretim Fakültesi No: 2011.
- Tonguç, İ. H. (2004). *İlköğretim kavramı*. Ankara: Piramit.
- Turan, R. ve Ulusoy, K. (2010). *Sosyal bilgilerin temelleri*. Ankara: Maya Akademi.
- Olam/Gezer, Z. (2019). *Suriyeli sığınmacı sekizinci sınıf öğrencilerin demokrasiye yönelik bazı temel kavramlara ilişkin algılarının incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.
- Özsoy, Y. (2009). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Öztürk, C. (2005). *Sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünler ve yazılı materyaller*. Ankara: Pegem A.
- Öztürk, C. (2008). TDV İslam ansiklopedisi. "Rüşdiye". C.35. İstanbul: TDV.
- Utaş, İ. (2019). *Suriyeli sığınmacı 7. sınıf öğrencilerinin göç konusuna ilişkin görüşlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
- Uzunçarşılı, İ.H. (2014). *Osmanlı Devleti'nin ilmiye teşkilatı*. Ankara: TTK.
- Suliman, N. M. (2016). Two challenges facing the local councils in Idlib. Homepage:<https://www.rozana.fm/en/home/investigations/21/advancecontents/17949/two-challenges-facing-the-local-councils-in-idlib>. (21.02.2016).
- Suriye'yi kana bulayan sürecin başlangıç noktası: Hafız Esad. (2018). Erişim (28.03.2020):<https://www.fikriyat.com/galeri/dunya/suriyeyi-kana-bulayan-surecin-baslangic-noktasi-hafiz-esad/16>.
- Washburn, G. (1909). *Fifty yerars in constantinople and recollections of Robert college*. Boston and New York: The Riberside Press Cambridge.